

TÜRKAY

aylıq ədəbiyyat dərgisi

1/6/2023

BU SAYIMIZDA

- Mahirə Nağıqızı / Qurbanın Olum / 3
Dilərə Adilgil / Safurə Xanımın Poeziya Dünyası / 4
Aygün Rəhimli Akbaba / 24 İl Önceye Məktub / 5
Nurkan Gökdemir / Oysa Biz / 6
Bənövşə Mahmudqızı / Rəsm / 7
Rana İslam Değirmenci / Güle Meftûn Ademkızı / 8
Nesrin Sipahi Kıratlı / Ben ve Deniz / 10
Eluca Atalı / Özünü Gətir / 11
Nazire Erbay / Aşkın Sükût Hali Yahut Susmanın Alfabeti / 12
Sahibə Yüsif / Sən Özünsə Bir Yana / 13
Təranə Arıfqızı / Məni Tanıyırsanmı / 14
Lalə Nəcəfli / M. Süleymanlı Nəsrində Mifoloji Obrazların Tipologiyası / 15
Necibə Taşkin Çetinkaya / Budur Yûnus / 20
Sona İntizar / Dost Məktubu / 21
Nəcibə İlkin / Şəhid Qoxuyur Payız / 22
Nazira Boymurodova / Kara Gözlüm Nərdəsin? / 23
Vüsalə Vətənxan Mehri / Onsuz Qaralır Dünyam / 22

T Ü R K A Y

aylıq ədəbiyyat dərgisi

Baş redaktor Lütviyyə Əsgərzadə

Məsul katib Tayyib Atmaca **Sosial yayına məsul** Sona İntizar

Üz qabığı rəsmi Ülviyyə Həmzəyeva

E mail turkayedebiyat@gmail.com

6 Say İyun 2023

Mahirə Nağıqızı

Qurbanın Olum

Kimdi görən bu dünyanın,
Sonunu, qurbanın olum
Tanrı qisməttək geydirər,
Donunu, qurbanın olum.

Yağışı yerdən duymadı,
Səhrası damla, ummadı.
O kimdi, vurdu, tutmadı,
Qulunu, qurbanın olum.

Xeyirnən şər qoşa gələr,
Dilək varsa, başa gələr.
Qırma, gələn başa gələr,
Könlünü qurbanın olum.

Müxənnətnən ocaq çatma,
Beinsafa əl uzatma.
Apararmənzilə, atma
Yolunu, qurbanın olum.

Mahirə'nin tək pənahı,
Səni sevməkdir günahı,
Çəkmə, bülən olar ahı,
Qolunu, qurbanın olum

Safurə Xanımın Poeziya Dünyası

Yubiley, özü də böyük yubiley, həm də samballı yubiley bir bəhanədir ki, xətrini istədiyən, hörmətini saxladığın, dəyər verdiyin və nəhayət, sevdiyin insana çoxdan bəri ürəyində gəzdirdiyən sözləri deyə biləsən... Məqamı qaçırmayıb şəxsin təvəzökarlığından, ciddiyətindən, özünün çəkingənliyindən saxlayıb bu günü gözlədiyən şirin həqiqəti nəhayət ki, ünvanına çatdırı biləsən.

Bu yubiley yazısı günümüzün səbəbkarı, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, Sovet dövrü poeziyamızın gözəl bilicisi, bu sahənin söz sahibi Safurə xanım Quliyeva haqqındadır. Allah-təalanın bu alimə-xanıma verdiyi söz-sənət sevgisi o qədər böyükdür ki, sanki dünya onun üçün poeziyanın ətrafında fırlanır. Hələ Əflatunun zamanından təlim-tərbiyə əsas dörd prinsip üzərində qurulurdu: gimnastika, musiqi, POEZİYA və riyaziyyat. Digər üç sahəni öz professionallarına buraxaq, mövzumuz SÖZdür, ona hələ eramızdan əvvəl verilən dəyərdir. Safurə xanımın timsalında, ya simasında poeziyadır, lirikadır.

Şeir oxumağı çox adam sevə bilər. Lakin onu gözəl diksiya ilə, duya-duya təqdim etməyi hər kəs bacarmaz... Bəlkə, Safurə Quliyeva...

Safurə xanımın poeziyada, elə həyatda da Müşfiq adında solub -saralmayan bir sevgisi var. Bu sevgiyə illərini, gəncliyini-dincliyini, gözəlliyini, ahıllığını verib. Özü də sevə-sevə, yana-yana... Müşfiq deyəndə mən həm də Safurə xanıma düşünürəm. Müşfiq hər bir azərbaycanlının zədəli yeri, həssas nöqtəsi, necə deyərlər, sarı simidir. Safurə xanımın nakam şairimiz haqqında sözü nəinki qurtarmır, bitmir, əksinə, hazırda yeni "Müşfiq həqiqətləri" fundamental araşdırmasını aparır. Nə vaxt xəbər alsan, bütün paralel tədqiqatları ilə bərabər, həm də, prioritet mövzusu olan Müşfiq "üzərində" işləyir. Düşünəndə ki, şairin ilham pərisi qara 37-də qara qüvvələr tərəfindən susdurulub, həbs olunduğu o məşum 4 iyundan sonra daha heç nə yazmayıb, ya yazdığı NKVD-nin podvallarında qalıb, qətlindən keçən 85 ildə irsi öyrənilib, araşdırılıb... Bu halda "gözdən qaçan nə isə qalıbmı?", – sualı doğur. Elə Safurə xanımın özü – "Mikayıl Müşfiqin lirikası" mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə edib, "Müşfiqin sənət aləmi" monoqrafiyasını yazıb. Özü təsvir edir tədqiqat prosesini... Bu sadəcə kitabxanalarda çalışmaq, köhnə qəzet-kitab arasında itib-qalmaq olmayıb. Müəllif Bakı-

nın soyuq küləyində şəhərin Müşfiqə aid, onunla bağlı hissələrini dolaşa-dolaşa şairin, eləcə də poeziyamızın faciəsini yaşamış, şairlə bağlı hər epizodu, hər detallı xatırlaya-xatırlaya, yazılan donosları, donosbazları düşünərək, elmi işini içində yoğurub ərşəyə gətirmişdir. Daha sonra tədqiqatını "Müşfiq səmasında buludlar", "Müşfiq: mühiti və sənəti" məqalələri, "Mikayıl Müşfiq" portret-oçerki ilə davam etdirmişdir. Lakin Safurə xanımın nə Müşfiq sevgisi bitmiş, nə də qəlbi aram olmuşdur. Onun şeir platforması bütün ədəbi fəaliyyətini həsr etdiyi, məhvi ilə heç cür barışa bilmədiyi Mikayıl Müşfiqdır, 29 yaşlı həmişəcavan Müşfiq... Hərdən ürəyimə gəlir ki, Müşfiqin bəxti həyatda gətirməsə də, onu tədqiqatçı sarıdan xoşbəxt taleli sənətkar hesab etmək olar. (Qoy bu da təskinliyimiz olsun). Bəraətindən sonra təkrar doğuldu ki, bu özü də yaradıcı insan üçün ikinci şansıdır. Safurə Quliyeva əsl alimdir, tədqiqat predmeti, dəyərləndirmələri hərtərəfli və genişdir. Məşğul olduğu mövzu onu yuxuda da rahat buraxmır... Həmişə əlinin altında qələm-kağız olduğundan elə qaranlıqda əl havasına qeydlər edir, yalnız topladığı material "üstünə gələndə", düşüncələri, gəldiyi qənaət artıq qələmin ucuna cəm olanda onu kəlmələrə çevirib qətrə-qətrə kağıza tökür. Onun obyektinin fokusu kimi Mirvarid Dilbazını "lirikasında", Nigar Rəfibəylini "şair taleyində", Atif Zeynallını "poeziyasında", Zahid Xəlili "uşaq ədəbiyyatının cəfəkeşi" kimi görürük. S, Quliyeva lirikamızın demək olar bütün məhəkdaşlarını öz tədqiqatına cəlb etmişdir. "Əhməd Cavadın poeziyası", "Əhməd Cavad və türk poeziyası", "Cəfər Cabbarlının poeziyası", "Səməd Vurğunun "Vaqif" pyesində müəllif" və onlarla bu qəbildən olan seçmə məqalələri qədərbiləliyin gözəl nümunələridir. Tədqiqatçılar haqqında aforizm-filan bolluğu olmasa da, biri maraqlı gəldi: "Əgər bir müəllifdən bir parça götürülürsə, bu plagiat sayılır. Amma bir neçə müəllifdən bir neçə parça götürəndə bu artıq tədqiqatdır". Bir qədər ciddi olsaq, alim qarşısına tökdüyü qalaq-qalaq materialı analiz edib içindən bir cümlə çıxarırsa, tədqiqat budur. Günün səbəbkarı belə alimlərdəndir. Elmə sevgi – həqiqətə sevgi deməkdir. Və bu sevgi alimin həyatının meyarıdır.

Safurə xanım özünün "Poeziyada istiqlalımızın 100 ili" panoram araşdırması haqqında deyir: "Cümhuriyyət dövrü poeziyası toy-bayramdır, oxuduqca adamın

ürəyi açılır. Müstəqilliyimizin bərpa olunduğu 1991-ci ildən sonrakı dövr isə poeziyamızda yas, ağlaşmaxana-dır. Baxmayaraq ki, bu bizim onilliklərlə gözləyib, çox da ümid etmədiyimiz ilgim, xəyal, bir möcüzə idi. Baxmayaraq ki, ikinci dəfə müstəqillik qazanmış Azərbaycan 1918-ci il Cümhuriyyətinin hüquqi varisi sayılırdı. Lakin biz belə fəvqəl-hadisəni ədəbiyyatımızda, poeziyamızda ürək açıqlığı ilə, layiq olduğu şəkildə işıqlandıra bilmədik. İşğal ucbatından. Mənfur düşmənlərimiz Müstəqilliyimizi gözümüzəndən gətirdilər. Onu bizə haram etdilər". Bu səbəbdən "90-cı illər poeziyası qara bağladı", – deməklə həm də vətəndaş mövqeyini ortaya qoyur. S.Quliyeva öz yaradıcılığında həmkarlarını, indi dəbdə olan terminlə desək, "sex" məsləkdaşlarını da unutmur. Filologiya elmləri doktorları Fəridə Vəlixanova, Şirindil Alışanlı və b. haqqında yazdığı dəyərli məqalələri ədəbi dairədə layiqli qiymətini almışdır. Ümumiyyətcə, Safurə xanım bir əsər haqqında söz deməyə qalxırsa, onu "didik-didik" edir, "yeyir", sonra aldığı akademik dil ilə, şirinlik də qatıb müəllifə qaytarır. Safurə xanım şübhəsiz ki, bir demokratdır. Şöbəmizdə nə yazlırsa, ilk onun "filtrindən" keçir. Onun da, senzurası bir tərəfə qalsın, heç qırmızı xətti də yoxdur. O mənada ki, heç kimi ruhdan salmır. "Safurə xanım, belə yazmaq olar?" soruşanda, "nədən ürəyin istəyir, yaza bilərsən", – deyir. Bərpad yazını abıra salıb sənə elə verəcək ki, heç ruhun da inciməyəcək. Professional redaktor kimi onun əlindən Kimlər keçib... Redaktor da iş prosesində "tanrı"dır. Hətta belə deyim də var ki, yazıda "biz" ümumiləşdirməsini yalnız Prezident və redaktor apara bilər.

Qızları və nəvələrinə, eləcə də, bizlərə nümunə ola biləcək Safurə xanımı fərqli və çətin, daha doğrusu, ağır situasiyalarda, xəstəlikdə-sağlıqda dəfələrlə görmüşəm. Onun mətanətinə, dözümlünə, səbrinə, nikbinliyinə, ruhunun müvazinətini saxlamaq hünərinə şahid olmuşam, mat qalmışam.

Safurə xanım həm də bacarıqlı təşkilatçı, kollektivçilik ənənələrini yaşadan, hamını bir araya toplayan, şöbənin özəl günlərini ötürməyən, heç kəsi diqqətdən kənar qoymayan dost-yoldaşdır. Ona görə, diqqət görməyən hər şey məhv olur... "Duyğular, münasibətlər, hətta, çiçəklər də..." Yarım əsrdən artıq ədəbiyyatın "azı"ndan zirvəsinə yüksələn elm fədaisi Safurə Quliyeva bu gün həyatının və elmi fəaliyyətinin kamil dövrünü yaşayır. Artıq "daşları toplamaq" zamanıdır, Safurə xanım! Ədəbiyyatşünas-tədqiqatçı adını 60 ilə yaxın fəxrlə daşıyan və şərəflə irəli aparan əziz həmkarımıza bu yolda can sağlığı və əzm arzulayıram! Qələminiz yüngül, yazdığınız ağır gəlsin! Safurə xanım... Allo! Deyirlər çətini 80-ni keçməkdir, gerisi təfərrüat.

"Hər nisan bir yaş daha gənc!"

Aygün Rəhimli Akbaba

24 il Öncəyə Məktub

Nə yuxuma gəlmə, nə də yadıma,
Zamanla küləklər izini silsin.
Nə sən yad adları oxşat adıma,
Nə, ürək özünü yaralı bilsin...

Unut doğulduğum həftəni, ayı.
Sil, o gözərinde donan illəri.
Yıxılsın könlünün ümid sarayı,
Sayma, ötüb gedən boş fəsilləri.

Nə o sahil qalıb, nə də o gəmi,
Boylanma gizlicə görüş yerinə.
Nə yadlarda gözün gəzsin, kölgəmi,
Nə də, məni bənzət ötən birinə.

Bil ki, ayrılığın lal olar dili,
İllər mənsiz elə keçər ox kimi.
Ey ən gözəl illərimin qatili,
Rəhimlini elə unut, yox kimi...
Rəhimli unatdı səni yox kimi...

Oysa Biz

...oysa Biz
nice renkli
umut dolu
seherlerde
filizlenen giz
zümrüt dirimiz

can kardeşliğiyle
selamladıkça göğü
sarmaladıkça yeri

şefkatle/ büyüyen
seviyle güzelleşen
rengârenk öz/gür
bahar bahçeyiz

ah!
bir
bilinse
keşke..
birlikte
yeğın
gökçe
yeğni
yelce
eseniz
ipek
seviyle
Biz...

Rəsm

Rəssam sənə gəldim,
Bu dəfə sən yox, mən çəkim.
Mənim fırçam qələmdir,
Boyamsa əzablarım.
Əzab tək boya deyil,
Əzab mənim gördüyüm,
Tanıdığım, bildiyim
Bir insana çevrilib.
Əzab mənim yediyim,
Əzab mənim içdiyim
Çörəyə, suya dönüb.
Bənövşə əzab çəkdi.
Bu dəfə rəsmi çəkdi.
Kimi üçün bu rəsm
Gözəl qadın rəsmidir.
Kimi üçün pul,
Kimi üçün sağlamlıq,
Kimi üçün bir uşaq.
Bir gün xoşbəxtlik çəksəm,
Yenə eyni olacaq
Rəsm kiminə qadın,
Kiminə pul,
Kiminə sağlamlıq,
Kiminə uşaq...
Bu rəsmə arzuların adı qoyulacaq.

Rana İslam Değirmenci

Güle Meftûn Ademkızı

Ne yana dönsem hatıralarım
Ne yana dönsem hayallerim
Tam ortasında yanık yanık ben
Toprağı kazımdan nasırlaştı ellerim

Gözlerim, gece ay ışığında sessizce ağlamaktan
Gündüz inadına inadına güneşe bakmaktan
kan çanağı
Yüreğim, şu pervasız yüreğim
Tüm hayatların tek müjdecisi müşteri yıldızının
itaatkâr çırağı

Güneş ve ay, yoluma ışıltılar serpiyor
deva diye
Ya da, ya da kim bilir
Bir öksüze, bir yetime verilen
O paha biçilmez şifa diye

Hakikatin yanı başında çırılçıplak
Ve yalnızım
Bütün fazlalıklarını üstünden atmış
Başındaki yaprakları rengârenk bir gül,
İçten içe benliğine gülümseyen
Halinden memnun bir yıldızım
Her bakışım birer arzu
Her adımım içli sızım
Ayaklarım, ayaklarım şişmiş ve paramparça
Sanki birer alev topu
Ateşler içinde bir yolda yürümeye mahkûmum
Sanmayın ki bu halden şikayetçi
Ve mutsuzum
Gözlerindeki ışıltıya minnettar
Bir ademkızıyım topu topu

// Bilmez misiniz; belki, yürekle bakmadan
Görmezsiniz... //

Ne yana dönsem ya yemyeşil bir orman
Ya da ıpssız bir deniz
Ve her demde
Güneşimle ay'dan iz
Bildiniz, işte siz de bildiniz
Bunlar benim hiç tükenmeyen umutlarım
Gözyaşım, yıldızım, ateşim, yüreğim
Ve taç yapraklarım
İşte muradım; denizim ve ormanım
Ben, o sonsuz hazine "sadaka" ile varım
Sakın ola kanmayın, yolumu sarmalayan
Kızgın kumların gölgesine
Ben gül yüreğimi örttüm serap misali
Çöllerin sinesine
Ne yana dönsem hatıralarım
Ne yana dönsem hayaller
Ve hakikati yaprak yaprak büyüten eller
Yetimlik payesi ölümsüz sadakama sebep
Ateşli yolum çöller
İçten içe gülerken, döktüğü her damlayla
Duaya dönen gözler
Her nefeste daha kızıl, müşteri yıldızımın büyüttüğü
Mühür bakışlı güller
// Bilmediniz... Ya da içten görmediniz... //
Siz aldanmayın bana
Gözüme güneş kaçtı, yüreğimde ay
Ben ki güle meftûn bir adembızı
Mihmandarım O, müşteri yıldızı
Ne yana dönsem çırılçıplak
Ve bir başına hakikatim
İşte bundandır, ateşler içindeki
Çöle şefkatim
İşte bundandır, tek başına
Yürek takatim
// Bilemezsiniz... Belki, belki yürekle bakmadan...
Göremezsiniz.../

Ben ve Deniz

Deniz ve ben
buluştuk
erkenden
sevgime özendi deniz
sakin ve sessiz
denize özendi sevgim
bir o kadar
temiz ve pürüzsüz
anlaşıyoruz biz ikimiz
ben ve deniz..
Denizde
sular
bende duygular
ikimiz de enginiz
Göz kırparak anlaşıyoruz biz
derine dalıyoruz
bazen de hırçınlaşıyoruz ikimiz
azgın dalgalar
coştukça
anılar canlandıkça
tekrar bir oluyoruz
evet
ben ve deniz
bir
sevda masalıyız biz
deniz karaya
ben sana
ikimiz de hasretiz

Özünü Gətir

Bizə gəl...
Tək gəl, daha heç nə istəmirəm!
Əllərin boş, yanında, havada yellənə-yellənə.
Ayağın altında özgə ciğir izindən qalmasın torpaq.
Təkcə dəniz kənarından keçəsi olsan,
Onda gərək olmaz ayaqlarını yerə möhkəm vurasan.
Nə lazım onları qumluğa zərblə çırpasan?
Onsuz da qum özgə ayağa ilişib qalmaz.
O, doğmadır öz sahili üçün.
Sən ayağını qaldırıb yeni ləpir salanda,
O əvvəlki ləpirə sürüşüb düşər.
Üsyan et, adamı özündən ayıranlara...
O əl telefonunu sal sındır,
Çal daşa,
Baxma bahalığına!
Əşyalar artdıqca heçleşir insan.
İnsanı özündən ayırır onlar.
Ya da qapa, qoy bir kənara.
Yad, kənar səsləri doldurma qulaqlarına.
Saatını aç!
Aç, tulla çox uzaqlara, lap gücün yetdikcə.
Əgər dəniz kənarından gəlirsənsə,
Ləpələre qoş aparsın dərinliyə!
Əgər evdən birbaşa gəlirsənsə,
Özünlə götürməyi heç düşünmə.
Qoy qalsın masa üstündə,
Ya da elə qaldığı yerdə,
səni gözləyə-gözləyə.
Zaman nədir ki, özünü ona təslim edəsən?
Varlığını boş çərçivəyə pərçimləyəsən!
Mən səni zamanla gözləmirəm.
Özün gəl, tək özün!
Əllərin yanında,
Hava boşluğunda azad oynaya-oynaya.
Təkcə
Özümlüyünü özünlə gətir.
Yolda çaşılıb başqa səmtə dönməyəsən deyəl!

Aşkın Sükût Hali Yahut Susmanın Alfabetesi

Kuşun kanadı, şiirin sesi... Çelik sicimlerle birbirine bağlı beyitlerin her bir pervazı. Esasında şiir dedikleri hep dünün yorgun mecazı. Bugün uçmaya engel düğüm düğüm heceler ve tabi ki söz. Çünkü artık mevzu, ağustos böceğinin eceline mecburiyet... Oysa söze ne hacet yarın olmuştu ve düne göre geç bir olmuşlukta korkudan eminliğe dönüş. Biz cahildik, cahiller de sever diye fısıldadı ehl-i sühan. O zaman başlangıçlara günaydın, susmaya günaydın ve hüznü günaydın. Bonjour tristesse, bonjour...

Hazırandı, dörttü; karadan beyazaydı sükût. Bu sefer Züleyha'nın kapısı çalındı; hem-dert, hem-âvaz, hem-dil, hem-fikir, hem-hâl, hem-kadem, hem-nefes, hem-sohbet, hem-zânû, hem-zebân ve hem-dem... O gün de yalnızlık, büyük ruhların işiydi ve dahi sükût, bir leylak bir de çamdı. Hakikatte avuntu değil, bu sefer kadim olana hakkı teslimle, zaten gerçek bilge az konuşandır. Sustuk, o an akşam uçakları geçti üstümüzden ve semanın üzerindeki resme şiir düştü. Menzil uzak, ufuklar kapalı ve zamanın hükümsüz kıldığı vadin adı sükût. Ezelden -di sükûtun nikabı ve hep ikrardan önce inkârdı, firarın hissedârı.

Alışılan haliyle insan dünyadan sessizce gider, ama gidişlerin en kötüsü severken yürekte müebbet terktir. Sözde ve gözde büyümekti sevmek, fakat tahammül giderken yenilgiyi sükûtuna katk etti. Oysa kaderin planı aşikâr, vakte düşen şey susmak... Sükût yüzünü denize düşürürken gece, gözyaşının sesini aldirmeden içti. Çünkü, cam kırıklarına yenik düşmek ateşte terbiye olmaya denkti. Yazmaya güdümlüysen sükût açmak, açılmaktır. Onulmuş yaralara bir cümlem 'olsun'du ve dahi değişmeyen öğeleri hep sükûtta olsundu. Ey firak, sen de sessizce sığıştır kalbine bu öksüzü.

Akşamüstü Keramos... Her denizin yakamozu aynı değil, besbelli. Islandı dolunay; denize düştü, evet tam da orada, dolunayın üstüne su sıçradı. Yakamoz denizde, koyuluk sonsuza uzayan şavkın karanlığında. Bu halde sakın iğreti imgelerle selamlama aşkı, hüznü, sesi ve denizi. Burada her an rüzgâr deniz; deniz esrarlı karasulardan bir seda. Kendine kapanık dalgalar karadan suya, sudan karaya çekingen hatta umutsuz.

Geceden yorgun sabah dalgaları, son yalabıklarla ve artık kalabalık kaldırım taşlarıyla ahbap... Keşmekeşin içinde her adım ise daha bir yalnız, sükûtun asude baharında buluttan kurtulan güneşe hasım. Güneşli gün-

lerde nefes nefese herkes yürür. Esas ayazdan haber getiren donuk adımlar yoldaşımız dedi kulaktaki ses. Yangından arta kalanların tek sığınağı marinanın yaygarası mecazlarla oyalanmada ve hakikate düşman harcıâlem. Oysa susmayı bilenlerin fısıldadığı adın kâmilî, aşkı kayıtlardan kara bir kız, Leyla... Ve Leyla, sükûtun durağındaki her nefeste çoktandır yitik. Nihayet, Keramos'ta gün döndü, sükût artık daha derin. Herkes bilir Keramos'un sükûtunda 'ay' yarım; insan yaz, şarkılırsa hep kıştır.

Baktığında sükût çoğu zaman kaderden sayılır, sen önce şaduman gördüğün kaleme dur de. Dalgalara karışan yağmurun sade sesini dinle. Kaderini yaşamayı sev ya da bundan sonra yağmurun kokusunu özleyen tekten bir ölü ol. Sen, ağızsız dudağın vekilisin, o zaman durun mürekkebin ucundakiler, siz de susun... Çünkü sükûtun seyri, ismin zikrini hak etmede gizlidir. Yekten bir öğrenme biçimidir sükût ve aramızdaki sükût, 'suret-i dîvâr'da emsalsiz telkâridir. Sükûtta saklı düş aşktadır, aşk da ifratta mahfuzdur.

Sükûtun ihyası, harflerini ezber etmeyle başladı. Söylemek biraz da örtmektir, oysa sükût açmaydı, ifşaydı bilinmeyi. Suskunluğun alfabetesi için okuma bilmeye gerek yoktu, okunmadan yazıldı o. Mukadderdi sükût ve külbe-i ahzenden, Yakup'tandı. Yusuf demek de ağır kuyularda sükûtü esmanın zikriyle akılda tutmaktı. Doğrusu sen, Yusuf payına düşmediğinde bildin sükûtü. O zaman neydi sükût, kırılmaya hazır fay hatlarının gerginliğinde sende düş, bende düşüştü.

Hükümsüz zamanların tek tek sıralamasında sükût, öncelikle başka dildeki bir alfabeti çözmektir. İlk heceleri, gece üç beş nöbetlerindeki sessiz düşlerin ardından gelen istencin aynadaki meseliydi. Sükût, kendini kendinden kurtarma harekâtı... Dünyadan azat olunan demlerde yazılmaya başlanır sükûtun alfabetesi. Nurdan ruhun renklerine her seferinde yeniden boyanırken uykudan ayılmadan yazıldır sükûtun alfabetesi. Mavi boncuklu bileklerle yarı uyanık uykular bahane edilip orada tek tek dizilendi sükûtun alfabetesi. Karanlık ambar kapıları, solgun insan yüzleri, ağaçlar, çiçekler ve böcekler hatta pazar tezgâhları sükûtta almalı renklerini. Suyu çekilmiş kuyulara bakarken suskunluğun alfabetesi yazılmalı. Esrarlı mahzenlere düşen sesinin yankısında çekinmeden ezber edilmeli suskunluğun alfabetesi.

En başta sen senden, sana dair sükûtun alfabetesini

hecele. Bil ki, sükût yoldu, yol almaktı. Sükût, molasında siyah tekerlerin, dut ağacının yorgun dallarına sarılı sarı kurdelenin hasretle bir Zeki Müren şarkısındaki 'aldığım her nefesin birisi sensin'i mırıldanmaydı. Yeşilden sarıya yenilgiydi sükût ve yazılırken silinen alfabeydi. Hep sonbaharı, epeydir sonbaharı fısıldarken sükûtun siyaha çalan dudakları, yeniden hecelelemelere karışan donuk yazılardı. Takatin bittiği yerin hem-deminde susarken mevsimler, yazılmalı susmanın alfabesi. Sen de bil ki, sükûtun alfabesini aşk yazdırır. Aşk yüreğindeki dağ olduğunda, her hece susmalardan sayılır. Aşk itibar biriktirir, oysa an gelir biriktirilenler itibarın reddi olur. Susmanın alfabesi aşktır. Aşk, dağarcığındaki sonsuz aydınlık, her gece fark etmeden tahammülü sevdiren boynu bükük süküttür. Vuslattan umudunu kesen öksüzlüğe talim eden kalbin, kanaat ve şükürünün adıdır sükût: 'Süküttür edeb-i aşk bahs-i vuslatta' ve bir gam evinde vuslattan önce, bir ömür eğleşmedir.

Zandan temiz sükût, edepten olana riayet ve nime-te delalet eder. Yenilginin ezberinde o gün ve bugün, niyetin amele karıştığı soluklarda susmayı anlama, bildiğini bildirmeydir. Vaat, kanaat ve şükür derken sana kalır yarım yollarda can bulan sükût. Sükût, itirazların ve itirafların bittiği demlerde artık kabulleri anlatmadır.

Tanımlamaların maverasında tariftir sükût ve gitmelerle kalmaların birbirine karıştığı, bitiminde de beklemeyi ezber eden kaderin haykırıışlarındaki mukadderattır. Kısmet buymuş bize lem-yezelden seslenişinde, aşk bezminde söylenen şiiirin sesidir sükût. Kalabalıklarda çığlık çığığa olmaktır sükût. En eski menkıbelerin sırrıdır sükût... Şarkılarda sevgiliyi düşünme, nağmelerin başıboş suskunluğunda duyumsamaya özdeştir sükût.

Şairler susar ve şair iklimlerindeki avazlar derindir. Sükût hava, su, toprak ve aşkın terkididir. O şairler ki, kendi zindanlarında mısra mısra ağlarını örerler. Eksikler tamam oldu, aşk çiçeği gelincikler artık evde açmaya başladı. Ayazın soğuk nefesinin geceye karıştığı yerde pelteşen dil, gözlerden merhamet dilendi. Heyhat hakikat... Köşe başında sükût, parıldayan güneşin inadına simsiyah bulutları parlatmakta. Kaynadıkça kıvama gelen semanın suskun renkleri firçanın ucunda yorgun bir Claude Monet tablosu... Yankılarında susmanın müsabakası, bulutların arasında. Kururken lafzın suretine rahmet yağar oldu, sükûtun yareni iskelede bir kayık. O da artık kuvvetten mahrum ve hepten sebata delalet. Ey sükût ve ey sükût...

Sahibə Yüsif

Sən Özünsə Bir Yana

Bilmirəm yaxınmısan,
Yoxsa ki, çox-çox uzaq
Xəyalına çatmağa
Tələsirəm qaçaraq...

Şirin xəyalların da
Şirindir özün qədər
Sənsizliyin dərdinə
Dözürəm də birtəhər.

Düzdür, bir az könülsüz,
Başlayıram hər işə
Sonra yenə deyirəm
Ümüd ki, var görüşə

Keçirdiyim hissləri
Gizlədirəm hər kəsdən
Özüm də narahatam
Qəlbimdəki bu hissdən.

Sənə olan həyəcan
Çevrildikcə ümmana,
Aləm bir yana olur
Sən özünsə bir yana...

Məni Tanıyorsanmı

Dənizəm, dalğa- dalğa
Dolub boşalar ömrüm.
Ağacı quru-quru
Ölüb, daş olar ömrüm.

Unudar ovuc-ovuc
Sevinməyi əllərim.
Kiminsə sığalına
Yubanar ağ tellərim.

Bapbalaca uşaqlar
İçimdə qocaldılar.
Məni taxtı-rəvandan
Yarıyolda saldılar.

Qarışqa ömrü tapdı
Məni bu labirintdə.
Ha çalışdım, olmadı,
Pambıq canım çiyiddə...

Aldı bir həsrət məni
Yolun yarıyolunda.
Düşünmədən yaşarıq
Dünyanın sol qolunda.

Qdsan, bütsən, ya heyvan,
Məndə olan cansanmı?
Sual verdim Tanrıma-
Məni tanıyorsanmı?

M. Süleymanlı Nəsrində Mifoloji Obrazların Tipologiyası

20-ci əsrin sonlarındakı ədəbiyyatımızda mifoloji motiv və obrazlar mövzusu geniş yer tutmağa başladı. Bu dövrün mifik yazıçılarından Mövlud Süleymanlının adının xüsusi qeyd etmək lazımdır. Sənətkarın yaradıcılığında rast gəldiyimiz folklor və mifik obrazlara müraciət yazılı ədəbiyyatın ədəbi-estetik yaxınlığını təyin edən amillərdən biri kimi diqqətimizi cəlb edir. Sənətkarın folklor yaradıcılığına müxtəlif yönümlü yanaşması bədii ədəbiyyatımızın yeni ideya-məzmunlu əsərlərlə zənginləşməsinə səbəb oldu. Apardığımız araşdırma mifik obrazların yazılı ədəbiyyatda işlənmə intensivliyini öyrənir. Bədii əsərdə mifik obrazların işlənmə çoxluğu onun folklor qaynaqlarından qidalandığını göstərir.

Folklor dedikdə-bura xalqın tarixi, mifik və milli yaddaşını aid edə bilərik. Folklor və mifik motivlərin işlənməsi mənəvi-əxlaqi dəyərlərin yazılı ədəbiyyatda tərənnüm olunmasına təsir göstərdi. Cəmiyyət inkişaf etdikcə mifologiya özünü həyatımızdakı ayin, inam və rituallarda göstərməyə başladı. Mif-yunanca “mifos” sözündən götürülüb mənası, nağıl, rəvayət, dastan və s. deməkdir. Mifologiya dünyanı özünəməxsus qanun və vasitələrlə biçimləyən və izah edən dinamik işarələr sistemidir və bu işarələr sistemindəki bütün canlı varlıqlar yaxud cansız əşyalar gerçəkliyin özüdür. Mifologiya əsasən, coğrafi şəraitə, tarixə və mühitə uyğunlaşmışdır. Mifologiyanın daxilində kollektiv yaddaş var. Və bu yaddaş bizim hazırkı şüuraltı qatlarımızda yaşamağa davam edir. Mifoloji əsərlərdə, əsasən, xaos-kosmos qarşılıqlı əlaqəsi özünü göstərir. Mifin üç ilkin forması mövcud olub: fetişizm, totemizm və anemizm. Ayrı-ayrı əşyaların ilahiləşdirilməsi fetişizmdə özünü göstərir. S.A. Tokarevin də qeyd etdiyi kimi, “bütün xalqların inanclarına diqqət yetirsək fetişizmin hər bir dinin ayrılmaz bir hissəsi olduğunu görə bilərik. Fetişizm dini inanclar tarixində universal təzahürdür.” Bəzi miflərdə ağaclar, daşlar, mağaralar, xüsusi əmək alətləri fəvqəltəbii xüsusiyyətlə canlandırılmış formada özünü göstərir. Qeyd edilən fetişlərə qədim Türk xalqları mifologiyasında da rast gəlirik. Məsələn, Bahəddin Ögəl qeyd edir ki, “Böyük Hun dövlətində müqəddəs bir “ata mağarası” var idi. Bu müqəddəs mağaraya yalnız şamanlar və adamlar deyil, bütün dövlət təşkilatları ehtiram göstərir və ilin müəyyən aylarında bu mağaranı ziyarət edərək böyük bir mərasim keçirirdilər.” “Manas” dastanında isə

sonsuz qadınlar müqəddəs alma ağacının altında oynamaqla uşaqları olacağını düşünürdülər. Orta Asiyada “Arçalı”, yəni “Ardıclı” adını daşıyan bir çox müqəddəs yerlər vardır. Ardıc ağacı da türklərə görə müqəddəs sayılan ağaclardan biridir.” Müqəddəs qayın ağaclarından B.Ögəlin kitabında da bəhs edir. Fikrimizcə, burada qeyd edilən mağara, alma ağacı, ardıc və qayın ağacları yuxarıda verdiyimiz izahla əlaqədar olaraq fetiş sayıla bilər. R.Əliyev qeyd edir ki, “folklor mətnlərində fetiş kimi istifadə olunan əşyalar içində toppuz, muncuq, papaq, üzük, çubuq, süfrə və s. qəhrəmana düşməne qalib gəlmək üçün lazım olur.” Mifik dünyagörüşündə mühüm mərhələlərdən birini Totemizm təşkil edir.

“Totem” termini qəbilənin əcdad ruhu olan əşya və yaxud hər hansısa (bitki və yaxud heyvan) varlığı ehtiva edir. İbtidai insanlar heyvanların da insanlara bənzədiklərini düşünərək, heyvanlar və insanlar arasında kəskin bir sədd qoymurdu. Bunun səbəbi isə hər hansı qəbilə və tayfanın öz mənşəyini heyvan, quş və ya bitkidən götürməsi inancı idi. Bu inanclar həmin varlıqlar müqəddəs hesab olunurdu. Dünya və türk mifologiyasında fərqli motivlərdə özünü göstərən Totemizmin izlərinə Azərbaycan nağıllarında da rast gəlinir və bu heyvanlar, boz qurd, ilan, şir, öküz, balıq, müqəddəs sayılır. Bəzi bölgələrdə “ilan pir”, “ilan piri”, “ilan dağ” adlı pir yerlərinin olduğunu xüsusi qeyd edən M. Seyidov İlan toteminin müqəddəsliyini vurğulayır ki, bu da müxtəlif dövrlərdə ilana tapınmanın mövcud olduğunu sübut edir. Totemizmin izləri Türk mifologiyasında daha qabarıqdır. Bahəddin Ögəlin “Türk mifologiyası” kitabında qədim türklərin əcdadının “qurd başlı insan” olduğundan bəhs olunur. Azərbaycan folklorunda kultların bir hissəsi canlı varlıqlarla bağlıdır. İlan, qurd, quş, at və s. Keçmiş zamanlarda əcdad kimi yaşanmış bu varlıqlar ilahiləşdirilmiş, onlara sitayiş edilmişdir. Məsələn, əski türklərdə bozqurd milli düşüncə və duyğuların simvolikləşmiş şəkildir. Bozqurd əhliləşdirilməyən (yəni rəmzi mənada heç kimin tabeçiliyini qəbul etməyən), hədsiz dərəcədə ağıllı, çevik, birliyi sevəndir, heç vaxt leş yeməzlər, ovuna ağıllı şəkildə hücum edər, əvvəl qaçış yollarını bağlar, tələyə salana qədər gözləyər. Ən önəmli xüsusiyyətlərindən biri də liderlərinin olmasıdır. Əldə etdikləri ovu əvvəl dişisi və körpələri, sonra özləri yeyər. Azadlıqları hər şeydən üstündür, əsir olduqları zaman

yaşaya bilməz, ölümü seçərlər. Hər bir erkək qurdun bir dişisi olar, dişisini qısqanar və sadıqdirlər. Bozqurd türkün bağımsızlığını, birliyini, liderlik və ona bağlılıq anlayışını, ağıl, cəsarət və təşkilatçılığının rəmzi olaraq olaraq özündə birləşdirir. Türklərin atalarının təfəkküründən yadigar qalan “Bozqurd” əsrlərdir ki, yaşayan bir elin simvoludur. Bozqurd inanclarda üç rol oynayır: Ata olaraq bozqurd. Rəhbər olaraq bozqurd. Qurtarıcı olaraq bozqurd. Biz qurd obrazına “Kitabi-Dədə Qorqud” eposundada rast gəlirik. Qazana xanın evinin yağmalandığı boyda Qazanın Qurddan yurdunu xəbər alır, ona sanki əcdadı kimi yanaşır. “Ordumun xəbərini bilürmüsin, dekil mana! Qara başım qurban olsun, qurdum, sana!” “Yaradılış” dastanında da Qara xanın boz qurdun arxasınca getdiyini və Tanrının onu müjdələdiyini də qeyd etmək olar.

Ata olan inanların kökü çox qədimə gedib çıxır. Qədim türklərin inanlarına görə at arzudur, muraddır. İnanca görə, Kim yuxusunda at görərsə o muradına çatır. Türklər döyüşkən xalq olduqları üçün at onların həyatında çox böyük rol oynamışdır. Atdan həm minik vasitəsi kimi istifadə etmişlər, həm də onun ətindən, tükündən, südündən istifadə etmişlər. Buna görə də at müqəddəs sayılmışdır. Bu nağıllarımızda da əks olunmuşdur. Məsələn, “Məlikməhəmməd nağılında” atın insana yoldaş və kömək olması öz əksini tapmışdır. “At igidin yoldaşdır”,- deyimi buradan yaranmışdır. Məlikməhəmmədi çətin vəziyyətdən çıxaran, ona yol göstərən at olur. Biz bu nağılda atın dil açıb danışması motivini də görürük. At Məlikməhəmmədin solğun, ağarmış üzünü gören kimi sanki onun halına yanır, dil açıb kömək edir. At kultunun izlərinə “Kitabi-Dədə Qorqud” eposunda da rast gəlmək mümkündür. Eposda atın məişət və insan həyatı ilə bağlılığı, eləcə də oğuz igidlərinin əsas yoldaşı olduğunu görürük. Burada hər bir oğuz igidinin atının adı var, məhz elə igidləri də atlarından tanımaq mümkündür. Qazlıq at, Bədöy at, Ağboz at, Ərəb at, Al aygır, Yelisi qara Qazlıq at, Qara aygır, Göy bədöysün at, Ağ bədöysün at və s.

Quşlarla bağlı inanlar Azərbaycan folklorunda özünün ritual-mifoloji semantikasını daha çox quş onqonlarının simasında büruzə verir. Quş onqonları oğuztürk dünya modelinin aparıcı rəmzləri olaraq Azərbaycan-türk folklorunun müxtəlif qollarında öz əksini tapmışdır. “Oğuznamə”lərə və ümumtürk folklorunun ayrı-ayrı qollarına nəzər yetirdiyimiz zaman onqona çevrilmiş hər hansı quşun ovlanmasına, yaxud ətinin yeyilməsinə qadağa qoyulmasını görmək mümkündür. Məhz bu tabular Azərbaycan-türk folklorunun əsəti,

əfsanə, nağıl və dastan janrlarında quş onqonlarının sakral cizgilərini şərtləndirmiş və onqon quşların Simurq, Səməndər, Humay və digər adlar ilə kodlaşmasına gətirmişdir. Onqon tipli əfsanəvi quş obrazlarından hesab olunan Simurq quşu Azərbaycan nağılı “Məlik Məmməd” nağılında “Zümrüd” adı ilə göstərilmişdir. M.Kaşqarlının “Simürğ” adı altında qeyd etdiyi quşun, ərəb mətnlərində Ənqa adını daşması onu xeyirxah qüvvə biçimində təqdim edən anlamlardan biri kimi görünür. Bir çox türk etnoslarının Toğrul adı ilə tanıdığı Simurq quşu mətnlərdə Azərbaycan nağıl qəhrəmanı Məlik Məmmədin ən yaxın yardımçısı olaraq çıxış edir. “Məlik Məmməd” nağılından görürük ki, Məlik Məmməd Zümrüdün (Simurqun) balalarını yemək istəyən əjdahanı öldürür və ecazkar quşun yardımı sayəsində işıqlı dünyaya çıxma bilir. Bu nağılda Simurq sakral mənşəli quş kimi təsvir edilir ki, bu da onun bir çox qeyri-adi funksiyaları yerinə yetirməsi ilə, onun Məlik Məmmədi arxasına alıb göyə qaldırması, ağız suyu ilə müalicə etməsi və s.izah olunur. Cizgiləri fəvqəltəbii özəlliklərdir.

Dünya mifologiyasında da bəzi heyvanlar vardır ki, müqəddəs sayılır, onların ətini yemək hətta onlar haqqında pis söz demək belə olmaz. Məsələn: hind mifologiyasında inək müqəddəs heyvan kimi qəbul olunmuşdur. Onu kəsmək olmaz. Bəzi bölgələrdə ona sitayiş olunur. İngilis dilinə də bununla bağlı “hollycow” sözü istifadə olunur ki, bu danışılması yasaq olan mövzu deməkdir. Bundan əlavə, əjdaha totemi vardır ki ona həm anqlosakson dastanı olan “Beovulfda”, həm də, Çin mifologiyalarında rast gələ bilirik.

Çin mifologiyalarında əjdaha totem kimi qəbul olunmuşdur. Çox vaxt onlar yaxşılığı təmsil edən müdrik varlıqlar kimi təsvir olunur. Mənbələrdə bu heyvanların su ilə əlaqəli olduğu və sonradan yağış tanrıları kimi qəbul olunduqları özünü göstərməkdədir. Çində yeni il zamanı oynanılan əjdaha rəqsi bir növ yağış ritualıdır. Bunun əksi olaraq, anqlosakson dastanı olan “Beovulfda” əjdaha obrazının mənfi olduğunu görürük. Qəhrəmanlıq göstərən Qrendeli öldürmüş, qoca Beovulf yenə öz ölkəsi Danimarkanı qorumağı öz üstünə götürür, lakin, bu o qədər də asan olmur. Çünki o, bu dəfə bir əjdaha ilə vuruşmalı olur. Əjdaha şəhərə od yağdırır və çoxlu qırğın olur. Bouvulf onun mağarasına yollanır, çətinliklə də olsa ona qalib gəlir. Buradakı əjdaha obrazı çin mifologiyasındakı əjdaha obrazından fərqli olaraq mənfidir və insanların ölümünə səbəb olmuşdur. Sonda onun məhvi və yaxşılığın qələbə çalmasını müşahidə edirik. İbtidai insanların mifoloji inancının ən yüksək forması özünü animizmdə göstərmişdir.

Animizm-ruha və yaxud cana, təbiətin ümumi canlanmasına olan inanc formasıdır. Sonrada bu inanc inkişaf edərək ümumi canın mövcudluğunu nəzərdə tutmağa başladı. Animizm istənilən dinin əsasını təşkil edir. Qədim insanlar daim ruhlarla əlaqə saxlamağa maraqlı olmuşdurlar. Ancaq, ruhlardan istənilən hər xahiş, arzu təmin edilmirdi. Bəzi insanların xahişləri müsbət nəticə verirdi. Gün keçdikcə həmin insanlar tayfa arasında daha xoş təəssürat yaradırdılar. Zaman keçdikcə ruhlarla əlaqə yaratmaqla məşğul olan “mütəxəssislər” yaranmağa başladı. Sonra ruhlarla əlaqə prosesini müəkkəbləşməyə başladı. Bunun üçün istifadəçidən qeyri-adi keyfiyyətlər tələb olundu. Bütün bunları açıq-aşkar şamanizmdə görə bilərik. A.Şükürov göstərir ki, “Sayan-Altay türklərinin təsəvvürünə görə, ölənlər tamamilə yox olmur.” Xakasların fikrincə, “böyük adam ölsə, o, öz qohumlarının qayğısına qalmalıdır, çünki onun ruhu daima onlarla birlikdədir.” Əslində, animizm dini fəlsəfi təfəkkür mərhələsidir və bütün ibtidai xalqların hamısı bu mərhələdən keçmişdir. Şamanizmle bağlı məlumatlara biz, din və inanclarla bərabər, folklor motivlərində də rast gələ bilərik. Folklorumuzda bu motivlər yüz illər boyu dolğun şəkildə özünü qoruyub saxlamağı bacarmışdır. Buraya şaman olmaq, şamanın vəzifələri, ölüb-dirilmə, şəkil dəyişdirmə kimi və s. halları aid etmək olar. Nağıllarımızda çevrilməyə daha çox paltardəyişmə şəklində ratslaşırıq. Çevrilmə (qam-şaman, dərviş) praktikasında özünə geniş yer tutur. İbtidai icma dövründə yaşayan insan, onun durumu, onun sosial vəziyyəti ilə 20-ci əsrin insanı arasında xeyli oxşarlıqlar vardır. İbtidai insanlarda qorxu, təşviş hissələri varsa, 20-ci əsrin insanları arasında özgələşmə duyğusu vardır ki, bu da insanların bir-birindən qorxmasından irəli gəlir. İnsandan qorxan insan özündən qorxan insandır. Hər ikisində özgələşmə özünü göstərir. Özü-özünə yad olub. Bu 20-ci əsr ədəbiyyatında mifə dönüş şəklində özünü göstərir. Miflərin hamısının kökündə iki səbəb durur. 1) İdeoloji 2) mədəni səbəblər.

İdeoloji səbəb dedikdə, ilk növbədə, mifologiyada olan ideyaların toplusu nəzərə alınır. Mədəni səbəbdə isə hər bir mədəniyyət özünə əsas axtarır, ənənə axtarır. O ənənə nə qədər uzağa getsə, nəticə etibarilə mifə yaxınlaşır. Mifoloji tənqidin nümayəndələrinin ortaq fikrinə görə, “Ədəbiyyat mifdən başlayır.” Karl Marks bildirir ki, “dünyada bir tək xalq varsa o da oradakı uşaqların xoşbəxt yaşaması və xoşbəxt böyüməsi ilə ola bilər. Əgər oradakı uşaqlar nağıl eşitməyibsə xoşbəxt böyüyə bilməzlər. Demək, həmin bölgə sözün əsl mənasında mifi səliqəli şəkildə yaşamayıb. Yunanlar

xoşbəxt uşaqlıq yaşayıblar, çünki ədəbiyyata mifi gətirməyi bacarıblar.”

Bu mənada, M. Süleymanlının əsərlərindəki mifik obrazlar rəmzi mənə daşıyır desək, yanılmarıq. Bu rəmzilik əsərin daha da kamilləşməsinə, mənə qatının dərinləşməsinə səbəb olur. “Qarakəllələrin su, işıq, torpaq and yerləridi. Bacı-qardaş adına and içdiyi kimi suya, işığa, torpağa and içirdilər.” Bunu nağıl, dastan və rəvayətlərimizdə də müşahidə edə bilərik. Ən qədim dastanımız “Kitabi-Dədə-Qorqud” da da suyun müqəddəsliyi özünü qabarıq şəkildə göstərir. Salur Qazanın suyla məsləhətləşməsi hissəsi suyun tapınaq obyektinə çevrildiyini əks etdirir (2- ci boy). Və ya qədim nağıllarımızdakı Dirilik suyu anlayışı eyni mifik kökə dayanır. Mövlud Süleymanlının “Köç” əsərindəki başqa bir hissəyə nəzər salaq: “Çiçək odu götürdü, daş odluqdan üç kərə öpüb gözünün üstünə qoydu.”

Bildiyimiz kimi, yaradılışla bağlı olan dörd ünsürdən biri də oddur. qədim Zərdüştlük dövrünə dayanan oda inam İndiki zamanda da özünü göstərir. Məsələn: ocağa tüpürməzlər. Və ya bir-birimizə alqış niyyətlə dediyimiz “ocağın sönməsin”, “ocağın gur yansın” kimi ifadələr də xalqımızın qədim tarixi-mifik yaddaşına dayanır.

Hər bir yazıçının dil-üslub xüsusiyyətlərinə bələd olmaq üçün, onun ilk növbədə harda böyüyüb boya-başa çatdığına diqqət yetirmək lazımdır. M.Süleymanlı Qərbi Azərbaycan mahallarından birində doğulmuşdur. Onun böyüdüüyü ərazi etnoqrafik və folklor zənginliyi ilə seçilirdi. Əsərlərindəki folklor zənginliyinin səbəbi məhz buradan gəlir. İstər romanları, istərsə də povestləri fərqli mövzulara həsr olunmuşdur və mövzuların hər biri dərin mənaya malikdir. Yaradıcılığında mifik mövzulu əsərlərə yer verdiyi üçün, zaman-zaman onun demonik obrazları ilə də rastlaşırıq. Yazıçının nəsr yaradıcılığının bu hissəsində o, müasir cəmiyyəti narahat edən problemləri demonik, mifik obrazlarla təsvir etməyə can atır. “Şeytan”, “Ceviz Qurdu”, “Quru Kəllə” və “Yel Əhmədin bəyliyi” üçün istifadə olunan detallar bu baxımdan əhəmiyyətli rol oynayır. O, bəzi povestlərində bütöv bir mahalın, bütöv bir kəndin xüsusiyyətlərini açıb göstərir. Təsvir etdiyi problemin, o qədər dərinliyinə enir ki, sanki həmin obraz özü danışır.

“Şeytan” povestində gözdən-könüldən uzaq olan kənd və bu kənddə baş verən əsrarlı hadisələrdən bəhs edir. Şeytanın insanların ürəyinə necə girdiyi, insanları necə məhv etdiyi təsvir olunur. İnsanlar əkirdilər, biçirdilər, ancaq, yenə də ac idilər. Kənddə əhalinin başında şeytan dolanırdı. O, insanlara Allahı, Qurani unutturmuşdu, qəflətə düşürmüşdü. Əslində, burda mövzu çox

dərindir. Mövzu “Şeytanlaşmış insanlardan” - pis insanlardan gedir. M.Süleymanlı belə düşünür ki, pis insanlar olmasa şeytanın dünyada, insanların içərişində işi olmaz. Hətta, insanlar o qədər şeytanlaşıblar ki, şeytanın özünü də qorxudurlar. Şeytan onlardan qorxur və qaçır.

“Şeytan” povestində, həmçinin, Sovet imperiyasının iç üzü açılır. Kənddə baş verən hərc-mərclik, insanların bir-birinin mallarına göz dikməsi sovet imperiyasının xüsusiyyətləri idi əslində. Povestdə diqqətimizi çəkən fikirlərdən biri “Şeytan var dünyada”, sözünün davamlı təkrar edilməsidir. Ən əsası da, şeytanın kənddə havaya qarışması, heyvanları narahat etməsi, insanların içinə girərək onları yoldan çıxartması, xüsusilə insanlardakı şəhvət düşkünlüyünə ağırlıq verilməsi əsərdəki önəmli mərkəzlərdən biridir. Povestə, şeytanın ilk olaraq insanları yoldan çıxartmaq üçün əziyyət sərf etdiyini, daha sonra isə insanların şeytana ehtiyac duymadan, şeytandan daha yaxşı bir şəkildə bilə-bilə, istəyə-istəyə pislik edə biləcəklərini görürük: “Fatma da istədi dəyirmançını çağırınsın, o tərəfə baxdı, bu tərəfə baxdı, içini çəkdi. Daha dəyirmançıya da, Fatmaya da şeytan lazım deyildi, özləri öz işlərini şeytandan daha yaxşı şəkildə edirdilər.” Bununla povestdə, şeytanın da insanları bəlli bir yerə qədər pisliliyə sövq edə biləcəyini, həmin o yerdən sonra insanın şeytandan da irəli gedə biləcəyini, şeytanın insanoğlu ilə baş edə bilməyəcəyini görürük. M.Süleymanlının “Şeytan” povestində ənənəvi təsəvvürlərdə özünə yer eləmiş şeytan obrazı vasitəsi ilə insanlar arasındakı münasibətlərin çirkinliyinə, heyvani hərisliyə, nəfsə işarə edildiyi vurğulanır. “Şeytan bir ovuc tozu oldu, dəyirmanın bacasından çıxdı. Şeytanın çıxmağıyla hava da dəyişdi, sazaq qalxdı, otlar-əncərlər sirli-sirli yırğalandı. Göyün üzündə buludlar oynadı, yollar, yamaclar rəngini dəyişib qaraldı. Sonra boğanaq qalxdı, ayağı yerdə, başı dağlardan hündür, burula-burula dərə yuxarı getdi. Kəndə girib fır-fır fırlandı, başından düşüb, ayağından çıxdı. Toyuqlar toyuq kimi yox, qulun kimi qışqırıb daldaya çəkildilər.” Əsərin elə ilk səhifəsi oxucunu real, var olan dünyadan uzaqlaşdırır. Şeytanın niyə bir ovuc toz olub çıxmasını elə xalqın ilkin inam və etiqadlarına söykənərək izah etmək olar. Türk mifoloji düşüncəsində hamam, dəyirman, uçub dağılmış köhnə qalalar kimi lokuslar şər qüvvələrin, yaman ruhların toplandığı məkanlardır. Xalqın inamına görə, belə yerlər insanı xəstə edib, ona dərd, azar, bəla gətirə biləcək ən təhlükəli məkanlardandır. Povestin əvvəlində şeytanın dəyirmandan çıxması məhz bu kimi inanışlarla bağlıdır. Kendi başına götürən bu tozanaq hər şeyin yerini dəyişirdi, toyuqların qulun kimi qışqırması artıq hansısa

nizamın pozulması demək idi. Demək ki, burada nisbətlərin yeri mütləq dəyişəcəkdi. Müəllif bu dəyişimi ilk dəfə buludların rənginin fərqi ilə verirsə, sonra insanların münasibəti və əxlaqda baş verən deformasiyalarla davam edir. M.Süleymanlı milli təfəkkürdə özünə yer etmiş mifoloji obraz və mif süjetlərinin köməyi ilə etnik yaddaşa söykənərək milli dəyərləri bərpa edir, oxucuya ötüb keçmiş böyük bir tarixə yenidən nəzər salmaq imkanı verir. Türk xalqlarının təsəvvürlərinə görə, şər qüvvələr – şeytan, div kimi xtonik varlıqlar insanlara od, atəş, toz yığnağı, burulğan və ya qaraltı şəklində görsənir. Mifoloji mətnlərdə şeytanın oddan, tütütdən törəməsi haqqında bilgiler var. Bu isə mifik təfəkkürdə şeytan və iblis obrazlarının işıq, od ilahisi ilə bağlılığına işarədir. Bəd ruhlu mifoloji varlıq kimi şeytan daha qaralıq aləmə, yeraltı dünyaya üz tutmur, əslində buna artıq lüzum da yoxdur. İnsanlar arasında bəd və şər əməllərin boy atması üçün kifayət qədər münbit şərait olduğundan xtonik zonaya ehtiyac qalmır.

Əsərdə təsvir olunan gözdən-könüldən uzaq, dünyanı yollarından çıxaran, gələni, gedəni olmayan bu kənd qapalı dövrəni xatırladır. Bu sxemdə hərəkət yox idi. Şeytan harınlamış bəndələrdən birinin atdığı çiyidin gözüne dəyməsi ilə kor olur. Mifoloji ənənədə şeytan kor kimi təsvir olunur. Amma əsərdə bunun insan tərəfindən olması onu göstərir ki, insanların içində şeytanlıq o qədər çoxalıb ki, artıq şeytan da insan əliylə kor olur. Kor olan şeytanın ocağa düşüb yanması ilə Ağcanın halsaçlı qız dünyaya gətirməsi eyni vaxta düşür. Burada Ağcanın qızının halsaçlı verilməsi də təsadüf deyil, bu onun türk mifoloji dünyagörüşündə mövcud olan hal qarısı, Albastı ilə bağlılığına işarədir. Yazıçı, Cütçü Bəkirin kəndə dönüşünü və bu dönüşün pozulmuş tarazlığı bərpa edəcəyinə işarə edir. Ancaq əsərin son cümləsi yeni bir faciədən, Bəkirin bir də əvvəlki Bəkir olmayacağından xəbər verirdi. Bununla da şeytanın yaratdığı kaos xeyir və şər qarşılığında hansı tərəfin qalib gələcəyini sual altında saxlayır. Dünya ədəbiyyatında bir çox əsərlərdə demonik obrazlara rast gəlirik.

Demonizm ümumbəşəri mövzudur. Demon-demonian, “qeyri-adi ruh” və yaxud da “cisimsiz tuh” deməkdir, əski yunan dilində. Demonik rəmz cəmiyyətdə baş verən eybəcərlikləri, yüksək insani hislərin qeyri-adi partlayışı kimi xarakterizə olunur. Dünya ədəbiyyatında Şekspir, Bayron, Şiller, Höte, Tolstoy və başqa yazıçı və şairlərin yaradıcılığında demonik obrazlarla rastlaşırıq. Dünya romantizm ədəbiyyatında təsvir edilən iblislər demək olar ki, mənşə etibarilə eynidir. İblis obrazları İblis dünya ədəbiyyatı tarixində ən çox

işlənən, rast gəlinən obraz kimi seçilir. Lakin onlar milli xüsusiyyətlərinə görə bir-birlərindən fərqlənirlər. Mifologiya da olduğu kimi, şərəf xidmət edən obraz kimi təsvir edilir. L.N. Tolstoyun “Şeytan” əsəri öz fəlsəfiyi ilə diqqəti çəkir. Burada eynilə M. Süleymanlının “Şeytan” əsərindəki kimi insanların öz nəfisi istəklərinə qurban olmasından bəhs edilir. Əsərin baş qəhrəmanı Yevgenin daxili münaqişəsi eynilə Ağcanın həqiqi Bəkillə, şeytan Bəkilli fərqləndirərkən yaşadığı münaqişəyə bənzəyir. Hər iki qəhrəman sonda öz nəfsinə, “şeytanına” tabe olur. Yevgeni də sevərək Liza adlı qadınla evlənməsinə rəğmən yenə də ona Stepanidaya ilə xəyanət edir və Stepanidayanın şeytan olduğunu, ona sehr etdiyini düşünür. Hər iki qəhrəman yetkin yaşda olsa da, mənəvi cəhətdən özlərini geliştirməmiş obrazlardır. Buna görə də, əsl doğruları görə bilməyib, öz nəfslərinin səsinə dinləməyi seçirlər.

M.Süleymanlının mifik mövzuda yazılmış “Quru kəllə” hekayəsi də öz qeyri-adiliyi ilə seçilir. Hekayədə çox qəribə obrazlardan istifadə olunmuşdur: Adam, Gilbişirən kişi, Alaqaqça, Qurd, Qarı, Quru kəllə, Hal anası və s. Məkan sonsuzluğu vasitəsilə obrazların növbələşməsi və dəyişməsinin şahidi olduğumuz hekayədə, Allah axtarışına çıxan Adam yollarda hər şeyin tərsinə baş verdiyini, suların, çayların tərsinə axdığını özü belə hiss etmir. Adam, hətta öz qocalığı ilə rastlaşır. “Ağsaqqal bayaqdan onu demək istəyirdi Adama ki, mən sənin qocalığınam, mən gedirəm, sən gəliрсən. Amma bunu deməyin vaxtı vardı, o vaxt kəsiyini tapa bilmirdi.” Quru kəllə qarşısına çıxanı qırıb qırıdır, məhv edərək irəliyə doğru diyirlənir. Bu xalqımızın azadlıq uğrunda keçdiyi yolun bədii estetik ifadəsidir. Gözə görünməz obrazların zənginliyi “Ceviz qurdu” əsərində də özünü göstərir: “Şeytanın anası balasını gözədən itirdi. Gülü-b-gülü-b çağırırdı: -Vasvası, ay Vasvası! Köpük qabarcıqlar bir-bir partdamağa başladı. Vasvasının üstü açıq qaldı. Mələklər utanıb gözlərini yumdular. Allah əlini çayın belinə çəkdi ki, su özünə gəlsin...” Hekayədə, Allah, mələk və şeytan kimi mifik obrazlardan istifadə olunmaqla yanaşı, burada “Şeytan” əsərindən bizə tanış olan motivlə də yenidən rastlaşırıq. Məsələn, “Şeytan” da da şeytanın bütün insanları, heyvanları yoldan çıxara biləcəyi, insanların nəfəslərinə, küləyə, havaya qarışa biləcəyi ancaq suya girə bilməyəcəyi göstərilir. Bu motivlə yenidən yazıçının məşhur “Ceviz qurdu” əsərində rastlaşırıq. Şeytanın balası Vasvası suya qarışmaq istəyir. Mələklərin onu görməsi və utanmasına görə Allah əlini suyun belinə çəkir, su vasvasıdan təmizlənir.

Ümumiyyətlə, əski türk xalqlarında su ilə bağlı müxtə-

lif inamlar mövcud olmuşdur. Əski türklər belə inanırdılar ki, müqəddəslər daha çox su olan yerlərdə- bu laqlarda, çay başlarında məskən salmışlar. Bu da suya inamla, məhz suyun müqəddəsəşdirilməsi ilə bağlıdır. Suyun müqəddəsliyi, paklığı, təmizləyici, şəfaverici qüvvə olması “Şeytan” povestində də öz əksini tapmışdır: “Su gətirdilər. Şeytan istədi suya qarışsın, arvad içsin onu. Sonra yadına düşdü ki, su şeytan götürmür.”

Su ilə bağlı motivə əski dastanımız olan “Yaradılış” dastanında da rast gəlirik. Başlanğıcda ancaq, Tanrı Qara xan və su vardı. Su saf, təmiz qüvvə, paklıq rəmzidir.

M. Süleymanlı yaradıcılığında mifik obrazlardan biri də qarı obrazıdır. Qarı obrazına yazıçının bir çox əsərlərində rast gəlirik. Obraz bəzən şamanizm rituaları yerinə yetirərkən diqqətimizi çəkir. “Köç” romanında qarı nənin şamanist mərasim keçirməsi və burada müxtəlif sözlərdən istifadə etməsi göstərilir. “Qarı qarşısına bir tas qoydu, avtavadan içinə su tökdü, üstünə qara kəlağay çəkib, başını içinə saldı. Kəlağay qalxdı, bilən olmadı, uçub-uçub qarından bir az aralı, göylüyə düşdü. Qarakəllə kökünün halsızlaşmış boylu gəlinlərinin qoluna girib araladılar. Qara tasın içinə bir-iki dənə balaca yumru çay daşı atdı, sonra barmağından bir üzük çıxarıb suya saldı. Qarı dirilib, canlanıb oyur-oyur oynayan gözlərini suya dikdi: -Ey günün nuru, suyun aydınlığı, ocağın sayası...”

Qarının icra etdiyi mərasimdə su, od-ocaq və işıq kulturlarının izlərinə nəzər salaq: “Qarını Qoşqar evinin yaylağında basdırdılar. Elə birinci gecədən Qarının üstündə işıq yandı. Qarı dünyadan əl çəkmirdi.” “Qarakəllələrin su, işıq, torpaq and yerləiydi. Bacı-qardaş adına and içdikləri kimi, suya, torpağa, işığa and içirdilər.” “Köç” əsərindən gətirdiyimiz bu nümunədə işıq kultuna aid izlər aşırıq aşıkardır. Yazıçının “Səs” romanına nəzər salaq: “Bilmirəm nəyə inanırsan, Haley qardaş, səni and verirəm, işığa and verirəm səni, hər adamın öz işığı var-gözlərini ovuclarına dikdi. Pir Sakat uşağının üstünə işıq düşsün! Göründüyü kimi, M. Süleymanlının yaradıcılığında mifik, folklor motivləri çox güclüdür. Bütövlükdə, M. Süleymanlı yaradıcığı hadisələrə orjinal və fərqli yanaşmasına görə Azərbaycan ədəbiyyatında seçilən mövqeyə malikdir.

Necibe Taşkin Çetinkaya

Budur Yûnus

Tevâzûyla hicâbında
Güzel sözlü hitâbında
Okur böyle kitâbında
Bakar aşkı bulur Yûnus

Tefekkürle açan gülde
Derinlerde tevekkülde
Görür Hak'kı sönen küld
Kanar aşkı bulur Yûnus

Zikirlerle anan dilde
Gönül sanki susuz çölde
Yüzer nûrla dolan gölde
Yunar aşkı bulur Yûnus

Susar bülbül avâzında
Üşür nefsin ayâzında
Seher vakti niyâzında
Coşar aşkı bulur Yûnus

Garip sûfi gezer arzı
Hakîkatte yaşar farzı
İlim bilmek onun tarzı
Koşar aşkı bulur Yûnus

Vücûd şehri hayâliyle
Yanar cânı cemâliyle
Velî olma kemâliyle
Arar aşkı bulur Yûnus

Sona İntizar

Dost Məktubu

Əksin gözlərimin önündə durub
Yumuram açırım, yoxa çıxmayır
Elə bil fikirim hardasa qalıb
Elə hey boylanır, mənə baxmayır

Əlimi uzatdım xəyalına mən
İstədim tutasan əlimdən mənim...
Bu necə bir hissdır? sualına mən
Necə cavab verim, necə söyləyim...

Təsəvvür eylə ki, əlin ulduza
Baxanda yaxındı, amma, çifayda
Hey can atırsan ki, ulduzu tuta,
Amma, heç yetməyir ona haray da.

Eləcə tamaşa eyləmək qalır,
Biçarə qalırsan xəyalına tək.
Bir də görürsən ki, gözün qaralır,
Daha döyünməyir sinəndə ürək.

Beləcə məhv edər fikir insanı
Yuxuların çəkilər bax , ərşə də
Ölənədək ayrılmaq, bəs hanı?
Nə vaxtsa da qovuşarıq bəlkə də.

Bəlkə daha artıq bir sevgiyə biz
Yenidən yaşamaq eşqinə düşdük.
Ya da ölüb gedib, o biri dünyaya.,
Bəlkə Tanrı cənnətinə görüşdük...

Xəyalına söylə, bir də qarşıma
Qoy sənsiz gəlməsin, sənsiz çıxmasın.
Sözümü həkk eylə sən yaddaşına,
Heç zaman unutma, yadında qalsın.

Gəl özün qucaqla, gəl özün sarıl,
Əllərin dolansın belimə mənim.
Alnımdan öp mənim, halalım denən,
Boynuna dolansın mənim əllərim.

Şəhid Qoxuyur Payız

Şəhid qucağına dönüb bu payız,
Sərib qollarını torpağın üstə.
Bahar ürəyində palıd ucalır,
Hər palıd yarpağı şəhid nəfəsdə.

Şəhid havalıdır bu gün payızım,
İntizar gözlərdə şəhid yaşı var.
Şəhid anaların ürək yerinə
Dərd adlı asdığı oğul daşı var.

Qəm çalır laylası, beşiyi tabut,
Dilində laylası Yanıq Kərəmi.
Sızlayır ömrünün qolu, budağı,
Laylada dil açır, dərdi, ələmi.

Dözmədi bir şəhid oğul atası,
Yanan ürəyindən şırımlar axdı.
Tutub əllərindən şəhid oğulun,
Ölümün gözünə oğluyla baxdı.

Yetimdi bir şəhid, anası yoxdu,
Ana laylasına ehtiyacı var,
Yığılıb analar, ana əvəzi
Şəhid balamıza lay-lay çaldılar.

Bir oğul iki ay, biri iyirmi gün,
Dadıbdı həyatın şirin dadını.
Vətən sevgisini uca tutaraq,
Yazdılar tarixə şəhid adını.

Hansını deyim ki, dərdim soyusun,
Ürəyim payızın xəzan yelidir.
Şəhid anaların dediyi layla
Vətən şəhidimin ana dilidir.

Bu payız havası şəhid qoxuyur,
Dərdini ovcunda gətirib gəlib.
Qoyub əllərini sinəsi üstə
Şəhid nəfəsini alıb dincəlib.

Kara Gözlüm Neredesin?

Yollarına baka baka
Yollarımı bağlarım.
Yalanına kana kana
Şu halime ağlarım.

Güler yüzüm neredesin oy
Şirin sözüm neredesin oy
Yüreğimi parçalayan
Kara gözlüm neredesin?

Sözü tatlı vefasızım
Gelemedin gelemedin.
Gelmeyince yüreğimi
Bilemedin bilemedin.

Dünya benim gözüme bak
Zar ağlayan sazıma bak.
Gözlerime yol baktıran
O vefasız zalime bak.

Onsuz Qaralır Dünyam

Ey fikrimi ram etmiş könlüm bürüyən kaşlar,
Qopduqca qiyamətlər tənimdə, əcəl başlar.

Hissimdən olar bariz gözlərdən axan yaşlar,
Qəlb içrə fəğan eylər ruhum kimi qəllaşlar.

Etmış sinəmi zindan, eşqin acı həsrətdir,
Sönmüş ürəyin nuru, gör bir necə zülmətdir.

Yoxdur ürəyə çarəm, hər çəkdiyi zillətdir,
Bitməz bu acı həsrət, gör ki necə illətdir?

Onsuz qaralır dünyam, zülmət bürüyür aləm,
Yox məndə dözüm əfsus, aləmdə bütün naləm.

Qopsun xəyalım başdan, qalmış yuxusuz didəm,
Tənha bu məhəbbətdən hər gün doğular bir qəm.

Ey ömrü xəzan qılmış həsrət dolu dildarım,
Hüsnümdən olan vaqif ruhumdakı əsrarım.

Gəlməz baharım neyçün, açmaz gülü gülzarım,
Donmuş əbədi əfsus qəlbimdəki ah-zarım.

Ey **Mehri**, sığın qəlbən, eşqin evi azaddır,
Dünyadakı hər zərrə eşq ünvanına yaddır.